Jellegzetesen koloni szokás a gyűjteményben a „mónárcsók", amire a vacsora után kerül sor, amikor a menyasszony pohárköszöntőt mond / iszik az anyós és após tiszteletére, miközben „az asztã megett lehuzák a lámpát és ínekölyik: Nem láttam én mónárcsókot, / de maj látok most, / sej-haj szíp menyasszon, / maj kiteccik most. Aggyig ínekelyik, míg meg nem csólkollyák egymást". Sajnos bővebb magyarázatot nem kapunk erről a szokásról, a szójegyzékben a gyűjtő elfelejtette megmagyarázni eredetét, jelentőségét.

A lagzit hétfőn kezték, kedden a misén beavatták a menyasszonyt és ezután jöttek a rokonai a „kãllãtóba" – menyasszonylátóba. Ekkor a menyasszonyt „főcifrásztassák, fűzővígbe, kontyba, hajketökve". Az új asszonynak a kötelessége, hogy a rokonságot meglátogassa, és kalácsot vigyen ajándékba mint új menyecske.

Putz Éva könyvének második részét a lagzis dalok szövegei teszik ki, melyeknek dallamjegyzékét külön feltünteti a gyűjtő. A rövid szójegyzék után gazdag képmelléklet szemlélteti az elmondottakat. A dallamjegyzék után pedig Sándor Eleonóra értékes utószavát olvashatjuk, melyben felvázolja a csehszlovákiai magyar kulturális élet fontosabb állomásait, különös tekintettel a fiatalon elhunyt szerző néprajzi munkásságára.

Putz Éva *Å kolonyi lågzi* című könyve nemcsak azért jelentős a néprajzkutatás szempontjából, mert a benne rögzített cselekménysor napjainkban már csak töredékeiben létezik, hanem azért is, mert ilyen részletesen (kisebb hiányosságoktól, következetlenségektől eltekintve) a lakodalomról egészen Bakó Ferenc *Palócföldi lakodalom* című könyvéig (1987) egyedülálló munka. Tudományos alapossága követendő példa napjaink néprajzkutatói számára is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

SZÍNHÁZ

LILIOM

Molnár Ferenc nyolcvan évvel ezelőtt írt és színre vitt „külvárosi legendá"-ja a pesti Népligetben játszódik. „Fák, bokrok. Elöl középen egy pad. Tavaszi délután, alkonyat felé" – írta színhelymegjelölő utasításként a szerző, jelezve és előlegezve azt a romantikus „zug"-ot, ahol izgalmas, szép pillanatokra kerül(het) sor. A színpadon azonban mindennek nyoma sincs. Hernesz János díszlete komor, a háttérben labirintusszerű barna oszloperdő, a szín jobb és bal oldalán, elöl a portálon pedig barnára pácolt deszkapalánk, rajta ajtó. Még az előtérben levő pad sem képzeletgerjesztő ligeti alkalmatosság, ezért szinte fel sem tűnik, hogy helyére a második képben szakadozott huzatú, kócbelét lógató, spárgával összetartott, lomtárba való heverő kerül. S a sejtelmes, félhományosra világított, árnyékolt háttér is inkább riasztó, mint romantikára csábító.

Molnár Ferenc: *Liliom*. – Újvidéki Színház. Rendezte: Babarczy László (Kaposvár). Díszlet: Hernesz János. Jelmez: Annamária Mihajlović. Szereplők: Törköly Levente, Szilágyi Rövid Eleonóra, Faragó Edit, Simon Mihály, Ladik Katalin, Bicskei István, Nagygellértné Kiss Júlia, Szilágyi Nándor, Balázs Piri Zoltán, Pásthy Mátyás, Sinkó István, László Sándor, valamint Módry Györgyi, Szőke Zoltán, Szél Olivér, Brücker István, Tóth Loon és Szántó Valéria főiskolai hallgatók.

A sötét, komor színpadképnek, melynek alaptónusa nem a zöld, hanem a barna, fontos hangulati és tartalmi szerepe van Babarczy László rendezésében.

Ezt a kemény előadást, amely két ember szerelméről szól ugyan, de nem a magamutogató, a lángoló szerelmi vallomások nyelvén, hanem a másik keserves, de állhatatos vállalásával bizonyítva az összetartozást, semmiképpen sem lehet romantikusan lágy, ligeti zöldben játszani. Arra sem kell azonban gondolni, hogy Babarczy László Molnár ellenében rendezte meg a *Liliom*ot, hiszen az előadás is, akárcsak a darab ugyanarról szól: két tiszta, de érzelmeit szégyellő-titkoló, egymással külön belső hullámhosszon kapcsolatot tartó, kommunikáló ember viszonyáról, azzal a különbséggel, hogy az előadás hangneme más, mint a darabé, mollból dúrba vált; Molnárnál is feldereng a tragédia, de elrejti a szöveg szellemes csillogása, a helyzetek hamvas naivsága, Babarczynál viszont megtörténik a tragédia, a szöveg és a helyzetek csupán ellenpontozó szereppel rendelkeznek, az élet teljességét hivatottak kifejezni, az árnyék mögötti fényt. Molnár a napos oldalról szemlélve veszi észre Liliom és Juli tragédiáját, Babarczy pedig a túloldalon állva látja meg ugyanezt. És nem állhat máshová, ha az érdekli, hogy van-e annál borzasztóbb, ha az, akit szeretünk, csak akkor lesz, lehet a miénk, amikor ott fekszik előttünk kiterítve – addig mindenkié volt, mondjuk Muskátnéé, a körhinta-tulajdonos munkaadó-szeretőé, Ficsuré, a zsebmetsző-hamiskártyás bűnözőé –, s ha annak, akit szeretünk, bár sohasem mondtuk-mutattuk neki, sőt kiabáltunk rá és meg is ütöttük, csak akkor van bátorságunk kimondani, belekiáltani a vakvilágba: „Juli... kis bogaram...", amikor kétségbeesetten magunkba döfjük a gyilkolni hozott konyhakést, mint Liliom teszi azokra a csúnya, embertelen barna oszlopokra kapaszkodva-menekülve az igazságszolgáltatás elől, hogy azután lezuhanjon a vasúti sínre, amelyről majd nem a bámészkodókat lefröcskölő, a tekintetünket magával húzó pimasz, vágyat ébresztő mozdony vontatta szerelvényen, hanem a sebesülteknek-halottaknak kijáró kézi hordágyon szállítják el az emberfiát.

Ha pedig az előadás menetében ezután következik, mintegy kimerevített fantáziaképként, a különös, humorral átitatott mennyországi jelenet, ahogy ez Babarczynál van, eltérően a darabtól, hol a másvilági epizód a földi képek után játszódik le, akkor a rendező dramaturgiai intervenciója nemcsak a romantikától óvja meg az előadást, hanem játékosan ellenpontozza is a halál előtti vallomás érzelgősségét. A mennyországi jelenet s Liliom kiszabott égi büntetése után – csak tizenhat év tisztítótűz múltán láthatja sohasem ismert lányát, de akivel, akárcsak a gyermek anyjával, bár most nagyon igyekszik, szintén meggondolatlanul s jóvátehetetlenül gorombáskodik – következhet a végső búcsúzás torokszorító pillanata, csakhogy Babarczy ezt sem engedi érzelgősségbe fulladni, mert a háttérben, a barna oszlopok között feltűnik a csilingelő kerékpárján az esztergályos, az állhatatos kérő, akit Juli – hátra se tekinve –, egy életre a magányt választó, élesen elutasító hangon küld el. S amikor az esztergályos, akit az égi rendőrszobán azért szólaltat meg a túlvilági életről döntő Rendőrfogalmazó-Isten, hogy utólagos jótette – éjnek idején látogatta meg feleségét és árváit, s „megfódozta" fölöttük a lyukas tetőt – jótékony hatással legyen az érzelmeit röstellő Liliomra, „Áldja meg az Isten"-nel köszön el Julitól, köszönése akár jelképesnek is tekinthető, nem két ember köszön el egymástól, hanem Zeller Júliától, a mindenes cselédtől, aki talán maga sem tudja, miért, ahogy a szerelmek általában történnek, beleszeretett Liliomba, a ligeti vagányba, köszön el végleg a boldogság.

Így teljesedik be a tragédia, amely azonban – ha ebben a műfajban s a valóságban ilyesmi lehetséges – halk szavú, csendes. Szívesen azt mondanám, hogy lírával átszőtt tragédia ez, ha néhány évtized színházi gyakorlata nem devalválta volna ennek a nem minden tekintetben összeillő két elemnek, a tragikumnak és a lírának a szimbiózisát. Babarczynak azonban nagy tudatossággal és mérnöki pontos építkezéssel sikerült elérnie, hogy az előadás lírai tragikumát ne érezzük sem érzelgősségnek, sem mesterkéltnek, hanem őszinte emberi valóságnak, magának az életnek. A lélek, az őszinte emberi érzelmek húrjain megszólaló történet ez a *Liliom*-előadás, amelyben mellékessé válnak mind a szociális vonatkozások, mind pedig az a körülmény, hogy a színhely a pesti Népliget, nem sokkal a századforduló után. Az előadás itt történik, most, s bennünk visszhangzik.

Babarczy László rendezésének nagy értéke – hogyan is valósíthatná meg különben elképzeléseit, hozhatna létre teljes értékű színházi előadást – a pontos, szinte tökéletes színészvezetés. Ahogy a két főszereplőt – Törköly Leventét és Sz. Rövid Eleonórát – megóvja attól, hogy az érzelgősség ingoványára tévedjenek, amikor ilyen veszély fenyeget, a rendező humoros, sőt komikus ellenellenjátékot kezdeményez, kontrapunktot állít tiltótáblaként eléjük, ugyanúgy segíti őket abban, hogy elénk rajzolják egy szerelemmé érlelődő kapcsolat történetének, alakulásának ívét. Juli a „nem hagyom magamat!" dacosságától a miatta munka nélkül maradt kikiáltóval való együttérzésen át jut el a szerelemig, amit – míg Liliom kiterítve nem fekszik – talán önmaga előtt sem mer bevallani. Liliomot viszont az láncolja végképp a lányhoz, ahogy Juli megejtő makacssággal és őszinte ragaszkodó bizalommal vállalja őt, a kivetettek közös sorsát. Hát ilyen még nem volt, mondhatná Liliom, ha lenne kurázsija beismerni, mit érez. A két színész apró jelzésekből, félhangsúlyokkal, negyedgesztusokkal, lopva küldött tekintettel érteti meg egymást, hozza létre azt a belső hullámhosszot, amelyen már meg sem kell szólalni ahhoz, hogy értsék egymást, s bár a körülmények és saját természetük viszonyukat igencsak próbára teszik, az így kialakított kapcsolatot csak tragédia, vagy még az sem teheti tönkre – hiszen a másvilágról hazalátogató Liliomnak sem engedi meg Juli, hogy lányuknak rosszat mondjon az apjáról. Nincs egyetlen felesleges vagy hibás, kikacsintó gesztus sem a két színész játékában. Törköly Levente Lilioma a nem éppen bizalomkeltő külső alatt emberi szívet rejt, a színész pontosan kottázza le azt az ellentmondást, amit Molnár azzal fejezett ki, hogy virágnevet adott a vagánynak. Sz. Rövid Eleonórának pedig arra is van ereje, figyelme, hogy ne ismételje meg az *Édes Anna* cselédfiguráját. Julija alig észrevehető, gyerekes kacérságból és tragikus, mindent eltűrő, dacos keménységből formálódik. Mindkét alakítás teljes értékű.

A többiek közül elsősorban a „ziccer" szerepet, Marit, a másik cselédlányt játszó Faragó Edit véteti magát észre – joggal. Nemcsak hogy remekül, jól választott apró gesztusokkal, naivan csodálkozó tekintettel s pontosan intonált hangsúlyokkal, meg ellenállhatatlanul kedves komikummal „hozza" a butácska, faluról felkerült cselédlányt, hanem az udvarlóját, majd férjét, Hugót – jellemző testtartással és szövegmondással – alakító Simon Mihállyal együtt ők képviselik a Liliom–Juli kettőssel szembeni, két lábbal a valóság talaján álló, célratörő realitást. A két pár ellenpontozva egészíti ki egymást. Mari kedves oktondisága – „ostobában én még ilyen butát nem láttam", mondja róla Muskátné – Juliból egyéniségének rejtett színeit csalja elő, azokat az árnyalatokat, amelyek a Liliommal való jelenetekben szükségszerűen észrevétlenek maradnak. A két színésznő

párjelenetei az egész előadás legfrissebb pillanatai, pedig alig történik egyéb, mint ülnek a padon vagy a heverőn, s beszélgetnek, ami nem éppen színszerű, de most élettel telítődik. A környezetéből állandó szerepjátszással kitűnni, mások fölé kerekedni kívánó körhintatulajdonos szerepét Ladik Katalin kapta, s miután kiismerjük Muskátnét, akkor – főleg a Liliommal játszott jelenetekben – élvezzük alakítását. Az előadás nagy erénye, hogy nincs gyenge színészi pontja sem. Egy-két jellegzetes vonással mindenki pontosan hozza vagy legalább körvonalazza a rá osztott szerepet. Bicskei István a kisstílű Ficsur ótvarosságát, László Sándor az esztergályos becsületes emberségét, Balázs Piri Zoltán egy öngyilkosságba menekült ügyvéd fölényeskedő riadtságát, Nagygellértné Kiss Júlia az örökké zsörtölődő, de segítőkész fényképésznét, Szilágyi Nándor szinte csak testtartásával fejezve ki az anya árnyékában élő jó fiút, Pásthy Mátyás a jóságos Rendőrfogalmazó és a türelmetlen Isten megcserélt jellegű kettős szerepét, Fejes György a botcsinálta rablógyilkosokat leleplező nagyhangú pénztárost építi be az előadásba, amelyben egy-egy villanásnyira még a főiskolások (például Szőke Zoltán rendőre, Módry Györgyi kislánya) is a helyükön voltak, alakítottak.

A jelmezeket tervező Annamária Mihajlović legnagyobb érdeme, hogy a színészi játék szolgálatában állt, amit legszebben Mari státusának ruhákkal történő jellemzésével bizonyít.

Babarczy László *Liliom*-rendezése nemcsak ízelítőt nyújt a kaposvári modern realista színjátszásból (hasonlóképpen, mint a pesti Katona József Színházból vendégszereplő Székely Gábor tette a *Tótékkal*), hanem példát mutat arra, milyen a tartalmi és formai tekintetben egyaránt komplett színház.

GEROLD László

TELEVÍZIÓ

ELGÁNCSOLT EMBER(EK)

Nem csodálkozom azon, hogy a *Pannon csúcs* című újvidéki tévéfilmnek a tavalyi pulai bemutatója után vegyes kritikai visszhangja volt. A mérsékelt dicséret és a teljes ledorongolás skáláján mozogtak a kritikusi ítéletek, érhetően, hiszen olyan produkcióról van szó, amelyről lehet és talán kell is vitatkozni. Balázs Attila forgatókönyve nyomán Balázs Petrović Éva elsősorban politikai felhangú filmet készített a sztálinizmus(unk), a negyvennyolc(unk) tárgyköréből, s bármennyire is lerágott csontnak tűnhet ma már ez a téma – gondoljunk csak arra, hogy a nyolcvanas évek derekán garmadával születtek ilyen tárgyú filmek és színházi előadások –, mégis aktuális, hiszen a totalitáris rendszer(ünk) gyökereit a mai napig sem sikerült teljes mértékben elvágni. Tűnhet tehát

Pannon csúcs. Forgatókönyvíró: Balázs Attila. Rendező: Balázs Petrović Éva. Operatőr: Apró Zoltán. Főbb szerepekben: Bicskei István (Iváncsin Péter), Boros Tápai Kornélia (Madonna), Döbrei Dénes (Kovács elvtárs, rendőrfelügyelő), Bakota Árpád (Wagner Emílian, ügyvéd), Fejes György (karmester), Korica Miklós (rendező), Ferenczi Jenő (vasutas). Az Újvidéki Televízió és a belgrádi Film danas közös produkciója. Sugározta a Belgrádi Televízió első csatornája, 1990. január 29-én.